

*Додаток до листа МОН України
від 02.09.2020 № 1/9-502*

**Методичні рекомендації з організації освітнього процесу у 4 класах
закладів загальної середньої освіти, що є учасниками
всеукраїнського експерименту за темою «Розроблення і впровадження
навчально-методичного забезпечення початкової освіти
в умовах реалізації Державного стандарту
початкової загальної середньої освіти»**

У 2020/2021 навчальному році у 4-х класах закладів загальної середньої освіти, які беруть участь у всеукраїнському експерименті — з теми «Розроблення і впровадження навчально-методичного забезпечення початкової освіти в умовах реалізації нового Державного стандарту початкової загальної освіти» (наказ МОН від 13.07.2017 № 1028 (далі — експериментальні заклади загальної середньої освіти), освітній процес здійснюватиметься відповідно до експериментального навчального плану, затвердженого наказом МОН від 16.08.2017 № 1181 (зі змінами). На основі цього навчального плану експериментальні заклади загальної середньої освіти щороку складають робочий навчальний план з конкретизацією варіативного складника (1 година на рік). Мовно-літературна, математична, природнича, технологічна, інформатична, соціальна та здоров'язбережувальна, громадянська та історична, мистецька та фізкультурна освітні галузі представлені для четвертого класу такими предметами й інтегрованими курсами: «Українська мова» (5 годин на тиждень), «Іноземна мова» (3 години на тиждень), «Математика» (4 години на тиждень), «Я досліджую світ» (7 годин на тиждень), «Інформатика» (1 година на тиждень), «Мистецтво» (2 години на тиждень) як інтегрований курс або «Образотворче мистецтво» і «Музичне мистецтво» (по одній годині на тиждень) як окремі предмети та «Фізична культура» (3 години на тиждень).

Відповідно до Порядку поділу класів на групи при вивченні окремих предметів у закладах загальної середньої освіти (додаток 2 до наказу МОН від 20.02.2002 № 128) під час вивчення української та іноземної мов, інформатики клас може ділитися на групи при кількості учнів у класі більше 27; з інформатики клас ділиться на 2 групи, не менше ніж 8 учнів у групі. Можливість поділу класів на групи при вивченні окремих предметів має бути зафіксована в освітній програмі закладу освіти.

Інтегрований тематичний підхід до організації освітнього процесу

У 4-му класі організація освітнього процесу, як і раніше, здійснюється на основі інтегрованого підходу, що передбачає інтеграцію змісту та видів навчальної діяльності, спрямованих на досягнення очікуваних результатів навчання, окреслених Типовою освітньою програмою для 3-4 класу для кожної освітньої галузі та впорядкованих за темами та відповідними проблемними/ дослідницькими питаннями.

Авторські колективи, опрацювавши запропоновану вчителями пілотних шкіл на основі опитування учнів тематику, за якою укладається зміст навчальних предметів та інтегрованих курсів у другому циклі початкової освіти, пропонують таку послідовність тем у четвертому класі:

- Подорожуємо і відкриваємо світ.
- Машина часу.
- Чарівні перетворення.
- Факти і таємниці.
- Світ невидимий.
- Світ невідомий.
- Як це влаштовано і як це працює?
- Енергія.
- Можливості людини.

За цією тематикою упорядковуються також проблемні (дослідницькі) питання з урахуванням пропозицій учасників всеукраїнського експерименту. Терміни вивчення кожної теми визначаються на підставі прогнозування часу, необхідного для досягнення очікуваних; результатів навчання, що їх охоплює кожна з тем. Наприкінці кожної теми передбачена рефлексія та оцінювання компетентностей і результатів навчання учнів.

Учителі можуть змінювати запропонований перелік тем або послідовність їх опрацювання з огляду на особливості перебігу освітнього процесу, навчальні потреби класу та запити учнів, що впливають з їхнього життєвого досвіду. Це стосується й тривалості вивчення певних тем, а також переліку відповідних проблемних питань. Деякі з тем (питань) можуть викликати підвищене зацікавлення учнів, що спонукатиме до глибшого занурення у відповідну проблему й потребуватиме більше часу, ніж планувалося. Іншою підставою для збільшення тривалості опрацювання певної теми або дослідження певного проблемного питання можуть бути труднощі в опануванні, вміннями, що їх планувалося сформувати на відповідному матеріалі.

При цьому важливо пам'ятати, що саме логіка формування вмінь, яка забезпечує досягнення учнями результатів навчання, очікуваних на тому чи тому етапі; є визначальною. Тому, змінюючи теми, їхню послідовність, тривалість, або ж проблемні запитання, слід перевіряти, чи не залишаються поза увагою результати навчання, що їх попередньо планувалося досягти.

Планування освітнього процесу здійснюється вчителями в довільній формі за відповідними навчальними програмами. Останні окреслюють зміст навчальних предметів (інтегрованих курсів) на основі упорядкованих у логічній послідовності очікуваних результатів навчання, передбачених Типовою освітньою програмою, описують пропонувані види навчальної діяльності, рекомендовані навчальні матеріали, а також інструменти оцінювання. Під час складання календарно-тематичного плану рекомендовано резервувати 20% навчального часу для уможливлення описаної вище гнучкості.

Прогалини в результатах навчання, що їх очікувалося досягти в третьому класі під час вимушеного дистанційного навчання, рекомендуємо виявляти поступово, спостерігаючи за навчальною діяльністю учнів у рамках формувального оцінювання, а також через планові тематичні діагностичні роботи, передбачені навчальними програмами на четвертий клас. Кількість і зміст діагностичних робіт у межах різних предметів визначається самим учителем і узгоджується так, щоб уникнути емоційного перевантаження учнів. Досягнення виявлених у такий спосіб результатів, що потребують компенсації не менше, ніж у половини учнів у класі, можна передбачити шляхом внесення змін до календарно-тематичних планів, спираючись на тематичну єдність другого циклу початкової освіти. При цьому треба подбати про мотивацію до навчання тих учнів, які не мають певних прогалин, і можуть надавати підтримку тим учням, які її потребують.

Особливості навчання предметів та інтегрованих курсів у межах освітніх галузей

Мовно-літературна освітня галузь реалізується через інтегрований курс «Українська мова» (5 годин) та в межах інтегрованого курсу «Я досліджую світ» (2 години), а також через предмет «Іноземна мова» (3 години).

Навчальна програма з інтегрованого мовно-літературного курсу «Українська мова» для 4 класу (автори: Ірина Старагіна, Аліна Ткаченко, Людмила Гуменюк, Оксана Волощенко, Андрій Панченков) виокремлює ті очікувані результати навчання, яким буде приділено найбільше уваги в 4 класі в межах 6 змістових ліній, передбачених Типовою освітньою програмою для 4 класів початкової освіти (НУШ-2) у мовно-літературній галузі.

У межах змістової лінії «Взаємодіємо усно» учні продовжуватимуть учитися *сприймати, перетворювати та виокремлювати* інформацію, при цьому робота розгортатиметься на матеріалі кількох джерел. Так, наприклад, для обговорення

легенди про заснування Києва учні і прослухають саму легенду, і розглянуть картину відповідної тематики, і проаналізують відео (змістова лінія «Досліджуємо медіа»), щоб отримати якомога більше необхідної інформації для побудови власного висловлення. У процесі аналізу та інтерпретації усно ї інформації учні вчаться співвідносити тему й головну думку почутого з власними спостереженнями, поведінкою, досвідом [4 МОВ 1-1.4-3], обґрунтовувати своє ставлення до усного повідомлення, наводячи приклади з власного досвіду, а також спираючись на набуті наукові знання [4 МОВ 1-1.5-2]. Для висловлювання й відстоювання власних поглядів дітям важливо допомогти в становленні уміння наводити аргументи на захист власної думки та ілюструвати її прикладами [4 МОВ 1-1.6-2]. А для цього принципово важливим є уміння визначати позицію мовця (категоричність чи невпевненість; дотримання етикету (ввічливість) чи порушення етикетних норм), аргументовано погоджуватися з нею або заперечувати її [4 МОВ 1-3]. Також у 4 класі більше уваги звертатиметься на становлення в учнів уміння ініціювати дискусію, висловлюючи власні погляди і слухаючи інших [4 МОВ 1-1.6-3]. Безумовно, учні різні, і це вміння буде в них представлено на різних рівнях сформованості, але дуже важливим є те, що, навіть на початковому рівні учні за підтримки інших можуть запропонувати для обговорення цікаву для них тему і у такий спосіб реалізувати власну потребу в любові і приналежності, тобто відчуті себе рівноправним членом учнівської спільноти. Зазначимо, що ігри-драматизації (змістова лінія «Театралізуємо») є цінним методичним прийомом для роботи з усвідомлення ролі вербальних і невербальних засобів під час представлення своїх думок. Саме в ході таких ігор учні вчаться добирати словесні й несловесні засоби спілкування з огляду на мету та умови спілкування, враховуючи наявність варіантів [4 МОВ 1-1.7]; робити висновок про узгодженість або неузгодженість словесних і несловесних засобів спілкування та намірів у поведінці співрозмовника [4 МОВ 1.7-2]. Наприклад, гра-драматизація «Відмова Піноккіо», де учні мають змодельовати поведінку персонажа, що відрізняється від тієї, яка запропонована в казці, стає чудовим тренувальним майданчиком для знайомства учнів з різними комунікативними стратегіями, а також засобами їхньої реалізації.

У межах змістової лінії «Читаємо» в 4 класі учні вчаться виявляти зв'язки в текстах: між окремими частинами тексту, між частинами тексту і темою або головною думкою [4 МОВ 2-2.2-3]; висловлювати припущення про наміри автора тексту, обґрунтовувати свої думки [4 МОВ 2-2.2-6]; формулювати під час і після читання тексту запитання для можливої дискусії [4 МОВ 2-2.2-7]. Продовжується робота над становленням уміння регулювати власний емоційний стан, тобто, наприклад, передбачати й описувати свої емоції та емоції співрозмовника під час обговорення запропонованих для читання або перегляду книг, фільмів, ігор тощо [4 МОВ 1.8-1]. Також учні вчаться, з одного боку, прислухатися до себе, до власних переживань під час читання художніх творів, а, з іншого боку, висловлюватися про це, наприклад, пояснювати, кому з літературних персонажів співчують і чому [4 МОВ 2-2.3-4]. Важливу роль у сприянні емоційному розвитку учнів відіграє подальша робота з умінням оцінювати текст: визначати роль

елементів форми (слова автора, діалог персонажів, опис, виражальні засоби мови) для розуміння змісту [4 МОВ 2-2.4-4]; виражати свої почуття та емоції щодо прочитаного мовою мистецтва [4 МОВ 2-2.4-5]. Додамо, що *робота розгортається не лише з художніми текстами, а й з інформаційними*, тому важливим є *уміння оцінювати надійність джерела інформації, обґрунтованість висновків* [4 МОВ 2-2.4-3]. І, безумовно, у 4 класі, коли учні вже здобули чималий читацький досвід, *уміння творчо читати стає в центрі навчання*: переробляти прочитаний твір, (уводити нових персонажів, змінювати події або їх час, змінювати оповідача тощо) [4 МОВ 2-2.7-1]; створювати власний художній текст, наслідуючи сюжетні та стильові особливості прочитаного тексту [4 МОВ 2-2.7-2]; створювати власний текст, використовуючи елементи кількох прочитаних текстів [4 МОВ 2-2.7-3].

Щодо літературних творів зазначимо, що учні продовжують читати тексти з Хрестоматії сучасної української дитячої літератури (Видавництво Старого Лева), які вчитель пропонує їм відповідно до теми. Але, крім текстів із хрестоматії, учням для опрацювання будуть запропоновані тексти українських та зарубіжних письменників, як сучасних, так і класиків літератури: наприклад, тема «Подорожуємо і відкриваємо світ» спонукає звернутися до казок Карло Колодді «Пригоди Піноккіо» та Редьярда Кіплінга «Слонення»; тема «Машина часу» — до уривків з творів Антона Лотоцького «Історія України для дітей» та Олександра Олеся «Княжа Україна»; тема «Чарівні перетворення» — до сучасних казок Сергія Козлова «Зимова казка», «Як спіймати хмаринку», а тема «Світ невідомий» — до творів Леонардо да Вінчі «Лебідь» та Григорія Сковороди «Годинникові колеса»; тема «Світ невидимий» — до творів Майка Йогансена «Оповідання про тварин» та «Як мурашки наїлися цукру», а тема «Як це влаштовано і як це працює?» — до твору Михайла Коцюбинського «Нюрнберзьке яйце»; тема «Можливості людини» — до казки Яна Улофа Екгольма «Людвігові хитрому — ура! ура! ура!». І це лише окремі твори, які стануть на уроках у 4 класі предметом дискусій, творчого читання, інсценування, дослідження мови та мовлення, а також побудови власних усних та письмових висловлювань.

Щодо письмових висловлювань (змістова лінія «Взаємодіємо письмово») учні продовжують учитися *створювати самостійне письмове висловлення (розповідь, опис, міркування) на теми, які їх цікавлять, за прочитаним твором, про ситуацію з життя в школі, сім'ї тощо, зважаючи на мету та адресата* [4 МОВ 3-3.1-2]; *створювати тексти зі щоденного життя (запрошення, оголошення, афіші тощо) з дотриманням типових ознак жанру* [4 МОВ 3-3.1-3]; *створювати художні тексти (загадки, лічилки, невеликі казки, байки, вірші тощо)* [4 МОВ 3-3.1-4]; *вчать переказувати письмово текст розповідного змісту з елементами опису або міркування, висловлювати своє ставлення до того, про що пишуть* [4 МОВ 3-3.1-5]. Продовжується робота з опанування уміння *взаємодіяти в режимі реального часу*, а також *редагувати письмові тексти*.

У межах змістової лінії «Досліджуємо мовлення» увага прикута до частин мови та синтаксичних одиниць: учні *вчать утворювати в процесі мовлення відповідні граматичні форми слів різних частин мови* [4 МОВ 5-4.1-4]; *поширювати речення*

різними членами відповідно до комунікативної стратегії [4 МОВ 5-4.1-6]. Мотивацією до вивчення граматичного матеріалу виступає аналіз власного мовлення, тобто увага до індивідуальних відмінностей мовлення самих учнів у використанні ними як словникового запасу, так і синтаксичних конструкцій, граматичних форм, частин мови: хтось полюбляє вигуки, а, хтось дуже стриманий у їхньому використанні, у когось багато окличних речень на письмі, а у когось жодного разу в текстах не трапляється окличний знак, хтось любить дієслова, а комусь до вподоби прикметники. Знати особливості власного мовлення важливо, щоб дбати про вдосконалення, свідомо шукати відповідні засоби для власних змін.

Описана навчальна програма реалізується, як і раніше, через навчальні тижневі модулі, де всі змістові лінії представлені через відповідні завдання. На кожен тиждень пропонується низка проблемних питань, пов'язаних із відповідними очікуваними результатами, а також — низка питань для рефлексії на завершення.

Тижневі модулі розробляються за підтримки «Медійної програми в Україні», що фінансується Агентством США з міжнародного розвитку (USAID) і виконується міжнародною організацією Internews. У наступному навчальному році на основі тижневих модулів будуть розроблені щомісячні робочі зошити для учнів, тематично пов'язані з поданим вище переліком. Тож кожний зошит охоплює навчальні матеріали для 4 тижнів:

- тексти для читання або покликання на ті джерела, де можна знайти певні тексти (рубрика «Читаймо»);
- завдання (рубрики «Досліджуймо», «Дискутуймо», «Творімо», «Пишімо»);
- довідковий матеріал.

Чотири рази на рік (у жовтні, грудні, березні та травні) у робочому зошиті передбачена вкладка з тестом.

Впровадження предмета «Іноземна мова (англійська, німецька)» у четвертих класах експериментальних закладів освіти триватиме й надалі з використанням навчальних матеріалів «HBK Quick Minds for Ukraine», «Smart Junior for Ukraine» (англійська мова) та «Paul, Lisa und Co» (німецька мова).

Навчальна діяльність спрямована на досягнення очікуваних результатів навчання за змістовими лініями.

У межах змістової лінії «Сприймання на слух» учні продовжують розвивати вміння *розпізнавати* основний зміст усного повідомлення (імена та описи людей, назви предметів, кольори тощо) у знайомій ситуації [4 ІНО 1-1] та *розуміти* конкретну інформацію у повсякденному контексті та текстах широкої тематики [4 ІНО 1-1, 2-1].

Під час роботи у межах змістової лінії «Зорове сприйняття» учні продовжують розвивати навички читання з розумінням загального змісту прочитаного, детальної та фактичної інформації. Поєднання текстів з ілюстраціями безумовно допомагає

розуміти основний зміст прочитаного [4 ІНО 2-2. 1-2]. Діти вчаться *визначати* в тексті інформацію за різними завданнями [4 ІНО 2-2. 2-2]. Крім того, вони продовжують *розпізнавати* [4 ІНО 2-2. 1-1] та вчитися *поєднувати* слова та фрази з їхнім значенням. Таким чином, робота із текстами передбачає тісний зв'язок із формуванням умінь та знань використання функціональних фраз, розуміння лексичних та граматичних конструкцій.

У межах змістових ліній «Усне висловлювання» та «Усна взаємодія» учні продовжують працювати з картинками та текстами. Розвиваються вміння *описувати* події та об'єкти з опорою на картинку. Діти вчаться розповідати про людей, навколишній світ та побут простими, окремими фразами [4 ІНО 4-2-1]. Діти продовжують *ставити та відповідати* на запитання, які стосуються знайомих тем [4 ІНО 3-3.1-1], а також покращують уміння *висловлення та реагування* на прості твердження щодо задоволення нагальних потреб [4 ІНО 3-3.1-2]. У 4 класі більше уваги приділено умінню *описувати* власні емоції та емоції співрозмовника [4 ІНО 4-3.2-2].

Щодо письмових висловлювань (змістові лінії «Писемна взаємодія» та «Письмове висловлювання») учні продовжують учитися *створювати* самостійне письмове висловлювання (листівки, опис, міркування, смс-повідомлення тощо [4 ІНО 5-3.3-3]) про себе, навколишній світ, побут, використовуючи короткі речення та сталі вирази [4 ІНО 6-3.4-1,4-2]. З одного боку, діти вчаться не тільки описувати предмети та явища, знайомі їм у повсякденному житті [4 ІНО 5-3.3-1], а й запитувати необхідну інформацію у друзів, знайомих та інших людей [4 ІНО 5-3.3-3]. Продовжується робота з опанування уміння *взаємодіяти в режимі реального часу*, а також *редагувати письмові тексти*. У 4 класі більше уваги присвячено роботі з медіатекстами. Під наглядом дорослих учням пропонується *створення, оформлення та редагування* онлайн дописів на конкретну тематику за допомогою кількох коротких речень [4 ІНО 7-3.5-1, 5-2, 5-3]. Така сучасна та інтерактивна форма роботи може стати мотивацією до вивчення граматичного матеріалу та аналізу власного словникового запасу.

Протягом пілотування «HBK Quick Minds for Ukraine», «Smart Junior for Ukraine» та «Paul, Lisa und Co» варто використовувати в комплексі підручник, робочий зошит та книгу для вчителя, де є поурочні плани із зазначеною метою, перевіркою досягнення мети, поясненнями, як саме працювати із різними типами завдань, зокрема, і тестовими. Секції в підручниках «HBK Quick Minds for Ukraine» та «Smart Junior for Ukraine», на які важливо звернути увагу для оцінювання учнів, – це Now I Can, I Can Do, Review, Project. Крім того, варто звертати увагу учнів на самі типи завдань та перевіряти розуміння інструкцій до різних завдань, що не позначені, як завдання для перевірки знань, однак всі практичні завдання мають інтегрований характер перевірки засвоєного матеріалу під час моніторингу вчителем їхнього виконання.

Формат завдань в підручниках та робочих зошитах «Quick Minds for Ukraine», «Smart Junior for Ukraine» та «Paul, Lisa und Co» включає часту зміну діяльності

чи тестових завдань, використовує короткі, «активні» завдання у ігровій формі, наприклад завдання з розфарбування об'єктів/предметів на картинці, поєднання картинки з ілюстрованим словом чи назвою предмета; вибір відповідної картинки з трьох запропонованих варіантів згідно з інструкцією тощо.

Відповідно до результатів, пілотного проекту до підручників внесено суттєві зміни, а саме: додано секцію *writing corner*, більше текстів для читання, робочі зошити доповнено новою, секцією із 9-ма розділами для розвитку умінь читання. Крім того, результати пілотування підручників для 3-го класу допомогли передбачити відповідні тенденції адаптації в підручниках для 4-го класу.

У навчальні комплекси «Quick Minds for Ukraine» та «Smart Junior for Ukraine» інтегровані різноманітні тестові завдання відповідно до цілей оцінювання різних мовних компетентностей, що закладені у кожному із завдань, та відповідають вимогам на рівні A1 за шкалою CEFR.

Додаткові матеріали для вчителів пілотних шкіл уже розміщено на платформі <https://nus-english.com.ua> в секції Extra Resources та будуть розміщуватись на сайті publishing.linguist.ua протягом навчального року.

Математична освітня галузь (МАО) реалізується через окремий предмет «Математика» (4 години на тиждень) та в межах інтегрованого курсу «Я досліджую світ» (1 година на тиждень).

Навчальна програма з предмета «Математика» (автор Барна М.М.) виокремлює та впорядковує результати навчання, очікувані на кінець другого циклу початкової освіти в межах п'яти змістових ліній, передбачених Типовою освітньою програмою НУШ-2, зміст яких розширюється і доповнюється. Таким чином забезпечується поступове поглиблення і ускладнення навчального матеріалу, його актуалізація, повторення, узагальнення. Відповідний підхід сприяє формуванню і розвитку математичної грамотності молодших школярів.

Зважаючи на особливості завершення попереднього навчального року, рекомендуємо розпочати новий навчальний рік із узагальнення і систематизації навчального матеріалу, який вивчався у третьому класі, в обсязі від 12 до 16 годин (на розсуд вчителя), включивши у план роботи на уроках розв'язування тематичних компетентніших завдань з курсу 3 класу. На завершення цього періоду можна запропонувати учням виконання відповідної тематичної діагностичної, роботи.

У межах змістових ліній «Лічба», «Числа. Дії з числами» продовжується формування поняття числа на основі, оперування групами об'єктів навколишнього світу [4 МАО 1-4,1-1], через розуміння принципу утворення різних видів чисел (натуральних багатоцифрових [4 МАО 2-4.2-3, дробових [4 МАО 2-4.2-9] тощо), способів виконання дій із цими числами — порівняння, додавання, віднімання, множення та ділення, відтворення й зіставлення ймовірних і фактичних результатів лічби тощо.

У четвертому класі учні вивчають, нумерацію чисел у межах мільйона [4 МАО 2-4.2-1], засвоюють поняття класу та розрядів, що входять до складу перших двох класів [4 МАО 2-4.3-1], [4 МАО 2-4.2-5], встановлюють позиційне значення цифри в записі багатоцифрових чисел [4 МАО 2-4.2-4], обчислюють усно й письмово в межах мільйона у навчальних і життєвих ситуаціях [4 МАО 2-4.3-1] тощо.

Як і у 3-му класі, формується розуміння поняття дробу [4 МАО 2-4.2-10], учні мають зрозуміти способи утворення дробів, навчитися порівнювати дробы з однаковими знаменниками [4 МАО 2-4.2-11].

Оскільки розв'язування задач реалізується наскрізно в усіх змістових лініях, у межах змістових ліній «Лічба», «Числа. Дії з числами» продовжується робота з дослідження законів і властивостей, вибору способів розв'язування широкого спектру прикладів, життєвих ситуацій, проблем математичного змісту з використанням творчих, компетентнісних завдань [4 МАО 2-2.2-1], [4 МАО 2-2.2-2]. Учні навчаються перевіряти правильність розв'язання проблемної ситуації [4 МАО 2-3.4-1], виявляти та виправляти помилки [4 МАО 2-3.4-2], зіставляти отриманий результат з прогнозованим [4 МАО 2-3.3-2] тощо.

Одночасно з вивченням арифметики вводяться елементи алгебри — через вивчення тем «Математичні вирази. Рівності. Нерівності». На конкретних прикладах розкриваються поняття виразу — числового та зі змінною [4 МАО 4.8-3], рівностей — числових, рівнянь, формул; нерівностей — числових та зі змінною [4 МАО 2-4.8-5]. Одним із питань алгебраїчної пропедевтики в початковій школі є формування уявлення про залежність результату арифметичної дії від зміни одного з її компонентів [4 МАО 2-4.8-1]. Робота із цим змістом є підготовкою до засвоєння функціональної залежності на наступному рівні математичної освіти.

У межах змістової лінії «Вимірювання величин», спираючись на суб'єктний досвід та допитливість, молодші школярі вчать *вимірювати величини* (довжина, маса, температура, час, місткість (об'єм) за допомогою підручних засобів та вимірювальних приладів [4 МАО 3-4.7-1], а також оперувати грошима [4 МАО 3-1.2-2]. Водночас учні вчать аналізувати проблемні ситуації, що виникають у житті, описувати проблемні життєві ситуації за допомогою групи величин, які пов'язані між собою [4 МАО 5-1.2-2], користуватися годинником і календарем для відстеження та планування подій свого життя [4 МАО 3-1.2-1], виконувати перетворення, порівняння, додавання і віднімання іменованих чисел [4 МАО 3-1.2-9], розв'язувати компетентнісні завдання, використовуючи різці одиниці вимірювання величин [4 МАО 3-1.2-8] тощо.

У процесі навчальної роботи з різними величинами учні навчаються виконувати завдання геометричного змісту, досліджувати просторові відношення та геометричні фігури різних форм [4 МАО 4-4.5-4], конструювати площинні та об'ємні фігури з підручного матеріалу [4 МАО 4-1], створювати макети реальних та уявних об'єктів різних конструкцій [4 МАО 4-4.6-3], виконати компетентнісні завдання, описані у математичних текстах, зокрема й практично зорієнтованих задачах (змістова лінія

«Просторові відношення — Геометричні фігури»). Навчальна діяльність, пов'язана із вимірюванням і обчисленням геометричних величин (периметра та площі фігури) [4 МАО 3-1.2-4], дозволяє проілюструвати просторові та кількісні характеристики, реальних об'єктів, організувати продуктивну діяльність молодших школярів [4 МАО 4-4,4-1].

Основне завдання змістової лінії «Робота з даними» — ознайомити молодших школярів на практичному рівні зі способами подання інформації та роботи з нею у процесі розв'язування практично зорієнтованих, компетентнісних задач [4 МАО 5-2.1-2], моделювання описаних ситуацій у формі таблиць, схем, графіків, діаграм [4 МАО 5-2.3-3]. У межах цієї змістової лінії учні вчать представляти дані у формі таблиць, схем, графіків, стовпчикових та кругових діаграм [4 МАО 5-2.1-1], формують початкові вміння опрацювання даних (визначення, впорядкування, аналіз та фіксація), поданих в умові задачі чи зібраних за допомогою опитувальника [4 МАО 5-1] тощо.

Процес вивчення кожного розділу й теми, передбачених навчальною програмою, супроводжується засвоєнням учнями відповідної математичної символіки і термінології, передбачає розвиток математичного мовлення учнів. Визначений у програмі обсяг навчального матеріалу є необхідним і достатнім для формування в учнів математичної і ключових компетентностей, математичної грамотності, а, отже, підготовки їх до вивчення математики на наступному рівні освіти. Навчальна програма окреслює зміст навчального предмета «Математика» на основі впорядкованих у логічній послідовності очікуваних результатів навчання, передбачених типовою освітньою програмою НУШ-2, але вона не є догмою і служить вчителю основою для самостійного планування освітнього процесу у конкретному класі із урахуванням психофізіологічних можливостей учнів, їх потреб і запитів, наявного матеріального та навчально-методичного забезпечення.

Для науково-методичного супроводу процесу вивчення математики у пілотних четвертих класах, здійснення формульованого й підсумкового оцінювання, підготовки здобувачів початкової освіти до ДПА як моніторингу їх навчальних досягнень планується розробити для апробації тематичні роботи з математики (за аналогією з 3 класом) у контексті перелічених вище тем.

В інтегрованому курсі «Я досліджую світ» не передбачається вивчення нового математичного змісту, натомість пропонуємо використовувати математику як інструмент для обґрунтування власної точки зору, формуючи вміння бачити математичний зміст у різних, життєвих ситуаціях.

Навчальна програма з інтегрованого курсу **«Я досліджую світ»** у 4 класі охоплює зміст та очікувані результати шести освітніх галузей: природничої, соціальної та здоров'язбережувальної, громадянської та історичної, технологічної, мовно-літературної (2 години) та математичної (1 година). Загалом, на вивчення курсу «Я досліджую світ» у 4 класі передбачено 7 годин тижневого навантаження.

В основу курсу, як і у попередні роки, покладено тематичне навчання. Кожна з перелічених вище тем розрахована орієнтовно на місячний період навчального часу.

Розгляд кожної теми спирається на зміст певного твору українського або зарубіжного автора, зміст якого скорочено та розподілено на уривки (по одному на кожний навчальний тиждень). А уривок, у свою чергу, «виводить» дітей на проблемні/ дослідницькі питання (як правило, по два на кожний тиждень), які реалізуються системою компетентнісних завдань.

Очікувані результати, передбачені для **мовно-літературної освітньої галузі**, досягатимуться через опрацювання згаданого вище твору з особливою увагою до змістових ліній: «Взаємодіємо усно», «Читаємо» та «Досліджуємо медіа». Зокрема, це стосується критичного читання як процесу, що залучає учня/ ученицю до діалогу з текстом. У ході вміло організованого діалогу дитина: *передає зміст усного повідомлення* (послідовність подій у розповіді, перелік ознак в описі, наведені аргументи в міркуванні) [4 МОВ 1-1.2-1]; *розрізняє у тексті факти і судження, знаходить між ними зв'язок* [4 МОВ 2-5]; описує правдоподібність описаних подій і тверджень із тексту, спираючись на свої уявлення про світ і власний досвід [4 МОВ 2-2.4-1]; описує свої емоції, пережиті під час читання художнього твору, наводить приклади вчинків персонажів, які викликали відповідні емоції [4 МОВ 2-2.3-1]; виступає і підтримує діалог на теми, пов'язані з важливими для дитини життєвими ситуаціями [4 МОВ 1-1.6-1]; виокремлює інформацію для створення власного висловлювання з конкретною метою (усне оголошення, усний відгук, усний стислий переказ) [4 МОВ 1-1.3-1]; створює власне висловлення на основі почутого/ побаченого/ прочитаного [4 МОВ 1-1.6-6]; створює прості аудіальні/ візуальні/ аудіовізуальні медіатексти самостійно та в групі [4 МОВ 1.7-1-2-3] тощо.

Інтегруючи **математичну освітню галузь** у курс «Я досліджую світ», важливо показати учням практичне застосування знань та вмінь для розв'язання можливих життєвих ситуацій, тому особлива увага приділялася реалізації таких очікуваних результатів: *виконує усно та письмово обчислення в межах мільйона в навчальних і життєвих ситуаціях* [4 МА.0 2-4.3-1]; *використовує різні стратегії розв'язуванню проблемної ситуації* [4 МА.0 2-2]; *оперує грошима в ситуації купівлі-продажу* [4 МА.0 3-1.2-2]; *застосовує співвідношення між одиницями вимірювання величин під час розв'язування практично зорієнтованих задач* [4 МА.0 3-1.2-8]; *описує і складає маршрути для подорожей, використовуючи відповідну математичну лексику, знаки, які пов'язані з напрямом і поворотом* [4 МА.0 4-4.4-1]; *читає, знаходить, аналізує, порівнює інформацію, подану в таблицях, графіках, на схемах, діаграмах* [4 МА.0 5-1.2-1]; *розв'язує різними способами проблемну ситуацію, використовуючи наявні дані* [4 МА.0 5-2.3-3].

Компетентнісний потенціал **природничої, соціальної та здоров'я-збережувальної, громадянської та історичної й технологічної освітніх галузей** реалізується шляхом поєднання очікуваних результатів різних галузей, які було виокремлено для опрацювання в четвертому класі під час конструювання цілісної модельної навчальної програми курсу на другий цикл початкової освіти.

Спираючись на досягнуті дотепер результати, четвертокласникам пропонуються дві великі природничі теми («Всесвіт» та «Організм людини») у поєднанні зі змістом інших освітніх галузей. Наприклад, вивчаючи організм людини (інтегровані теми «Чарівні перетворення» та «Факти і таємниці»), крім очікуваних результатів природничої освітньої галузі, реалізуємо такі очікувані *результати соціальної та здоров'язбережної, громадянської та історичної освітніх галузей*: аналізує власну поведінку для запобігання або зменшення ризику для життя та здоров'я [4 СЗО 1-1.1-1]; моделює надання допомоги собі та іншим у разі потреби [4 СЗО 1-1.3-3]; пояснює, чому людина потребує відпочинку, фізичних вправ та раціонального харчування [4 СЗО 2-2.2-6]; описує, як зароджується життя людини, відбувається її розвиток та дорослішання [4 СЗО 2-3.2-1]; оцінює зміни у своєму тілі та зовнішньому вигляді як ознаки дорослішання [4 СЗО 2-3.2-2]; аналізує вплив здорової поведінки та корисних звичок на здоров'я [4 СЗО 2-3.3-3]; підтримує та заохочує інших, демонструє емпатію під час роботи в групі [4 ГЮ 2-У.2-6]; доводить на конкретних прикладах важливість приймати кожен людину як неповторну та рівну іншим, незалежно від її раси, кольору шкіри, переконань, статі, походження, майнового стану, місця проживання, фізичних і розумових особливостей та інших ознак [4 ГЮ 2-6.3-1]; аргументує цінність різних людей у класі / школі / спільноті [4 ГЮ 2-6.3-2]; добирає приклади поведінки персонажів та життєвих ситуацій, щоб проілюструвати важливість рівності між людьми [4 ГЮ 2-6.3-3]; моделює поведінку в ситуаціях некоректного спілкування та свавілля з боку однолітків / дорослих [4 ГР 2-6.3-8].

Для успішної реалізації змісту та очікуваних результатів **технологічної освітньої галузі** учням пропонується виконати ряд поробок у різноманітних техніках за зразком та/або власним задумом. При цьому учень/учениця: *самостійно добирає конструкційні матеріали для виготовлення виробу, (за зразком та за власним задумом), зіставляючи їх властивості: папір, пластилін, полімерна глина чи солоне тісто, тканина, нитки; неткані, природні та інші матеріали* [4 ТЕО 1-1.3-3]; *самостійно створює виріб за зразком (шаблоном) та власним, задумом із використанням паперу, картону, ниток, природних матеріалів (предметні та сюжетні аплікації з природного матеріалу, нескладні сюжетні композиції, вироби в техніці оригамі, макети виробів із штучних матеріалів та картону, вироби об'ємної форми з паперу)* [4 ТЕО 1-1.4-6]; *оздоблює виріб за зразком, та власним задумом бісером, лелітками, тасьмою, стрічками та іншими матеріалами* [4 ТЕО 1-1.4-11]; *сервірує стіл для рідних до сніданку/обіду/вечері* [4 ТЕО 4-4.1-3].

Впровадження описаної навчальної програми реалізується, як і в попередні роки пілотування, на матеріалах, розроблених авторським колективом О. Волощенко, О. Козак, Г. Остапенко. Для четвертокласників створено навчальний посібник у 2-х частинах, по одній на кожний семестр. Також за підтримки «Медійної програми в Україні» у співавторстві з О. Волошенюк буде запропоновано добірку компетентнісних завдань до кожної інтегрованої теми окремо в електронному вигляді на сайті <https://svitdovkola.org/pilot/4/druk>

Інформатична освітня галузь вивчається як окремий навчальний предмет (1 година на тиждень).

Навчальна програма з предмету Інформатика охоплює зміст та очікувані результати відповідного розділу типової освітньої програми для 3-4 класу. Темі організовано за такими розділами:

1. Цифрове навчання.
2. Інформаційний світ.
3. Алгоритми і програми.
4. Цифрові пристрої.
5. Дані та їх представлення.

У першому розділі (орієнтовний час вивчення - 1,5-2 місяці, з урахуванням канікул) розглядаються можливості цифрових технологій для підтримки навчання, включно із роботою в групі, зокрема онлайн: *використовує онлайнові ресурси (електронну пошту, форуми, середовища спільної роботи) для спільної діяльності та обміну думками* [4 ІФО 4-3.3-2]; *налаштовує відповідне програмне середовище для зручної роботи* [4 ІФО 4-6]; *надає конструктивний зворотний зв'язок, пояснює, чому важливо працювати разом* [4 ІФО, 3-2.5-6]. Важливим аспектом теми є безпечна та етична поведінка в цифровому середовищі: *доброзичливо та конструктивно коментує навчальні ресурси, у захищеному середовищі* [4 ІФО 4-3.3-7]; *визначає позитивну і негативну соціальну та етичну поведінку щодо використання технологій* [4 ІФО 5-4.2-1]. Вивчення цієї теми на початку навчального року має допомогти з організацією дистанційного навчання, якщо у ньому виникне потреба.

Розділ «Інформаційний світ» (розраховано на 1 місяць) присвячено пошуку та оцінюванню інформації, знайденої у різних джерелах. Учні вже вміють здійснювати простий пошук інформації, і тепер мають практикувати зберігання знайденого та його критичне оцінювання (орієнтуючись, в тому числі, на надійність джерела отримання інформації): *знаходить інформацію про нові ідеї і поняття, у разі сумніву шукає підтвердження з різних джерел* [4 ІФО 1-1.4-4]; *розпізнає надійні і ненадійні джерела інформації за URL-адресою (розпізнає основні доменні імена)* [4 ІФО 1-1.4-8]; *уникає небезпечних та некорисних сайтів* [4 ІФО 5-4.3-6].

У великому розділі «Алгоритми та програми» (розраховано на навчальні місяці) учні набувають вмінь складати прості програми в середовищі програмування,... зокрема з застосуванням конструкцій розгалуження та повторення: *формулює логічні висловлювання з конструкціями «не», «і», «або»* [4 ІФО 2-2.1-5]; *розпізнає послідовність повторюваних дій та замінює їх алгоритмічною конструкцією циклу* [4 ІФО 2.1-6]; *формулює очікуваний результат виконання створеної програми для різних початкових даних/сценаріїв роботи програми* [4 ІФО 2-2.2-2]. Основним принципом роботи має бути експериментальний: коли учень не відтворює наперед задану програму в певному середовищі, а складає власну, з помилками,

їх виправленням, обговоренням труднощів з учителем та однокласниками. Важливо підтримувати прояви, творчості в укладанні програм, заохочуючи втілення власних ідей учнів. Також, за можливості, варто використовувати набори готових робототехнічних пристроїв. На цьому етапі навчання основною функцією таких пристроїв є можливість руху за наперед заданою програмою, наприклад, для практикування: *висловлює припущення щодо події, яка змінила значення властивості об'єкта, прогнозує зміни значень властивостей залежно від настання події* [4 ІФО 1-1.3-5]. Якщо ж такі пристрої відсутні, їх можна замінити цифровими моделями.

У розділі «Цифрові пристрої» (1 місяць) охоплюємо такі очікувані результати навчання: *розглядає можливості комп'ютерних пристроїв, зумовлені їхніми основними складовими, добирає пристрої для виконання задач чи отримання даних; пояснює роботу комп'ютерної системи, що складається із сукупності взаємопов'язаних пристроїв* [4 ІФО 4-3.1-1]; *оцінює переваги і обмеження цифрових пристроїв для збирання, зберігання і відображення даних за наданими критеріями* [4 ІФО 4-3.1-8]; *усуває прості несправності (перезавантажити пристрій, перевірити живлення, перевірити наявність мережі, закрити і знову відкрити програму)* [4 ІФО 4-3.2-2]. За можливості, продовжується використання пристроїв, що рухаються за програмою: *експериментує з доступними моделями, фіксує зміни, що відбуваються, прогнозує результат експерименту* [4 ІФО 1-1.3-7].

Розділ «Дані та їх представлення» (заклучні 2 місяці навчального року) охоплює тематичні блоки способів/кодування/розкодування даних, їх впорядкування та групування: *наводить приклади того, що одні і ті ж дані можна представляти більш ніж одним способом чи кодуванням* [4 ІФО 1-1.2-7]; *пропонує різні способи впорядкування об'єктів (за різними властивостями)* [4 ІФО 1-1.2-16]; *обирає спосіб збереження інформації та відповідний носій даних* [4 ІФО 1-1.2-5]; *відстежує здійснення інформаційного процесу та виявляє порушення (наприклад, момент виникнення шуму)* [4 ІФО 1-1.1-4]. Також розглядаються способи подання даних, зокрема у різних інформаційних продуктах: *обирає спосіб та представляє результати індивідуальної або групової роботи* [4 ІФО 2-2.4-6]; *отримує та порівнює відгуки на створений інформаційний продукт для вдосконалення проекту* [4 ІФО 3-2.5-5].

Зміст предмета пов'язується з єдиною, тематикою, поданою на початку цих рекомендацій.

При вивченні курсу інформатики передбачається виконання учнями різних видів практичних вправ та завдань. З метою реалізації практичної спрямованості курсу, комп'ютерна техніка має використовуватися на кожному уроці.

Мистецька освітня галузь реалізується через відповідний інтегрований курс «Мистецтво» (2 години на тиждень) або окремі предмети «Образотворче мистецтво» і «Музичне мистецтво» (по одній годині на тиждень).

В основу курсу/предметів, як і в попередні роки, покладено тематичне навчання. Відповідно до поданої вище тематики пропонуємо, наприклад, у межах теми «Подорожуємо і відкриваємо світ» — матеріали про країни світу в мистецькому контексті (Угорщина, Чехія, Японія, Канада, Франція, Німеччина, Австрія), пошук їх спільних та відмінних рис з українською культурною спадщиною; у межах теми «Машина часу» — хронологічний екскурс від перших мистецьких пам'яток до уявних футуристичних образів. Зміни естетичних уявлень протягом століть показані на прикладі звичних речей — сумки, одяг.

У практичній діяльності з образотворчого мистецтва представлено всі види мистецтва: графіку, живопис, скульптуру, архітектуру та декоративно-ужиткове мистецтво. Посилена увага приділена дизайну. Учні ознайомлюються з новими термінами і поняттями для розширення світогляду та покращення можливостей вербальної характеристики творів та власного естетичного досвіду. З образотворчого мистецтва закріплюються такі поняття, як симетрія та асиметрія, основні та похідні, холодні та теплі кольори, силует, контур, експресія, жанри та види мистецтва тощо.

Музичне мистецтво реалізується усіма видами практичної діяльності учнів: хоровий та сольний спів, слухання та сприймання музичних творів, музично-ритмічні рухи, вивчення теоретичних понять з нотної грамоти, гра на дитячих музичних інструментах, інсценізація музичних творів. Пластичні та вокальні імпровізації, створення синтетичного художнього образу націлюють дітей на розвиток креативності та мистецьких здібностей. Більше уваги приділяється вивченню та аналізу засобів музичної виразності. Учні застосовують подані у «Словничку естетичних емоцій» характеристики почуттів та вражень для вербального опису музичних творів українських та зарубіжних композиторів. Закріплюються такі поняття, як мелодія, ритм, темп, тембр тощо. Музичний розмір та такт подається паралельно зі схемами тактування у поданих розмірах. Велику кількість вправ та завдань спрямовано на формування правильного звукоутворення та дихання, релаксації. Багато уваги приділяється досягненню розуміння та аналізу естетичних можливостей цифрових технологій та їх використанню у творчості.

У межах змістової лінії «Художньо-практична діяльність» учні продовжують опановувати техніки створення об'ємних образів, техніки роботи з графічними та живописними матеріалами, практично засвоювати основи художньої мови різних видів мистецтва з акцентом на групові та колективні види роботи, а також працювати над удосконаленням навичок правильного співу, зокрема, співацької постави, дихання, дикції та фразування.

У межах цієї змістової лінії виокремлено наступні очікувані результати, яким буде приділено посилену увагу у 4 класі: *співає* вокальні вправи, дитячі пісні (зокрема музичний фольклор), *добирає* засоби виразності (темп, динаміку, штрихи), необхідні для відтворення настрою, характеру; *стежить* за точністю інтонування, чіткістю дикції (вимови); *виконує* прості канони [4 МІО 1-1.1-1]; *грає* в ансамблі нескладні композиції (трикутники, бубни, сопілка (як індивідуальний інструмент), ксилофон, синтезатор тощо) [4 МІО 1-1.1-3]; *записує* та *відтворює* найпростіші ритмічні

послідовності, *читає і виконує* найпростіші ритмічні партитури, зокрема в різних темпах та динаміці [4 МИО 1.1-6]; *здійснює* елементарну стилізацію форм оздоблювальних елементів різних видів декоративно-прикладного мистецтва (народна іграшка, розпис, витинанка, писанка тощо) [4 МИО 1-1.1-9]; самостійно *створює* просту, зокрема орнаментальну, композицію, (графічну, живописну, декоративну, об'ємну), *використовує* всю площину аркуша [4 МИО 1-1.1-10]; *визначає* головне і другорядне в композиції, враховуючи основні пропорції зображуваних предметів, добираючи відповідні засоби та способи [4МИО 1-10]; *використовує* елементарні закони перспективи (одне за іншим; ближче — більше та яскравіше, далі — менше та блідіше), передаючи плановість простору у площинних зображеннях [4 МИО 1-1.1-10]; *виконує* нескладні ролі (у тому числі, пісні «у ролях»), *добирає засоби* вираження (темп, тембр голосу, динаміку, рухи, міміку) [4 МИО 1-1.1-17]; *придумує* образи, використовуючи знайомі засоби та способи творення образів (звуки, слова, пантоміму, рухи, лінії, кольори тощо), якими може виразити свої почуття та емоції, *застосовує* їх окремо чи у поєднанні, *не боїться творити* [4 МИО 1-1.2-1]; *придумує* образи, використовуючи знайомі засоби та способи творення образів (звуки, слова, пантоміму, рухи тощо), якими може виразити свої почуття та емоції, *застосовує* їх окремо чи у поєднанні, *не боїться творити* [4 МИО 1-1.2-1]; *імпровізує* голосом (музичні, мовленнєві інтонації), на музичних інструментах [4 МИО 1-1.2-2]; *створює* варіанти ритмічного супроводу до пісні, самостійно *добирає* інструменти для супроводу [4 МИО 1-1.2-3]; елементарно *стилізує* форми оздоблювальних елементів різних видів декоративно-прикладного мистецтва (народна іграшка, розпис, витинанка, писанка тощо) [4 МИО 1-1.2- 7]; *ліпить* із пластичних матеріалів, різними (простими) прийомами і способами [4 МИО 1-1.2-8]; *досліджує* довкілля, *виявляє* цікаві, незвичайні об'єкти для створення художніх образів, *фіксує* їх у різний спосіб (фото, аудіо, відеозйомка, замальовки тощо) [4 МИО 1-1.3-1]; *створює* елементи композиції/декору для оформлення середовища, в якому живе і навчається; за потреби *використовує* побачене і почуте в художньо-творчій діяльності [4 МИО 1-1.3-2]; *розпізнає і виражає* власні емоції від художньої творчості [4 МИО 1-3.4-2].

У межах змістової лінії «Сприймання та інтерпретація мистецтва» продовжується робота над умінням учнів розпізнавати емоції та корегувати їх засобами мистецтва. У процесі аналізу, сприйняття та інтерпретації художніх творів учень/учениця виявляє емоційно-ціннісне ставлення до них, зокрема: *сприймає* твір мистецтва, *виявляє здатність* цілісно охопити увагою художній твір, *зосереджує* увагу на деталях; *вербально характеризує* побачене (почуте) [4 МИО 2-2.1-1]; *добирає* слова для характеристики власних емоцій та вражень; *пояснює*, що подобається у творів а що - ні; *визначає* відомі засоби художньої виразності [4 МИО 2-2.1-2]; *порівнює* музичні та візуальні образи, твори мистецтва та явища довкілля [4 МИО 2-2.1-3]; *порівнює* природні форми, образи довкілля з їх художнім (декоративним) трактуванням [4 МИО 2.1-5]; *відтворює* емоційні враження від твору мистецтва різними художніми засобами [4 МИО 2-2.1-6]; *розрізняє* види мистецтва, мистецькі професії, пов'язані з цими видами мистецтва [4 МИО 2-2.2-1]; *розпізнає* елементи художньої мови творів музичного мистецтва для характеристики

художнього образу: *характеризує* мелодію, темп, динаміку, ритм, регістр, характер музичної інтонації; тембр та склад виконавців (соліст, хор, оркестр, деякі тембри музичних інструментів), лад (мажор, мінор), прості музичні форми (двочастинна, тричастинна, рондо, варіації) [4 МІО 1-2.2-2]; *розпізнає* елементи композиції твору (центр, головне і другорядне, симетрію та асиметрію) [4 МІО 2-2.2-3]; *розпізнає* елементи художньої мови творів синтетичних видів мистецтва для характеристики художнього образу: акторську гру, музичне оформлення театального/екранного твору [4 МІО 2-4]; *розпізнає та характеризує* художні матеріали, якими виконана учнівська творча робота (кольорові олівці, фломастери, акварель, гуаш, пластилін тощо) [2 МІО 2-2.2-5]; *розрізняє* різновиди музичного (вокальна, інструментальна), театального (драматичний, ляльковий, музичний) мистецтва, хореографії (народна, класична, сучасна) та кіно (кінофільм, мультфільм) за їхніми характерними виражальними засобами [4 МІО 2-2.2- 6]; *розпізнає* за характерними ознаками деякі жанри музичного (пісня, танець, опера, балет тощо) та образотворчого мистецтва (портрет, пейзаж (краєвид), натюрморт, анімалістичний тощо); *види орнаментів за змістом* (рослинний, геометричний тощо) та застосуванням (стрічковий, розетка), *види анімації* (мальована, лялькова, пластилінова, комп'ютерна), *деякі танці* – народні і сучасні [4 МІО 2-2.2-7].

Змістова лінія «Комунікація через мистецтво» покликана допомогти учням вільніше презентувати, оцінювати та аналізувати власні творчі доробки, взаємодіяти з іншими фрез мистецтво. Важливим завданням є сприяти формуванню навичок роботи в команді як одного з базових умінь людини ХХІ століття. Очікувані результати цієї змістової лінії, яким буде приділена посилена увага у 4 класі: *аналізує* свої досягнення, свої сильні сторони, *обирає* (з допомогою вчителя/вчительки) спосіб удосконалення та може пояснити свій вибір [4 МІО 3-3.1-2]; *представляє* результати власної творчості (співає улюблені пісні, виконує танцювальні , рухи, *демонструє* власні твори образотворчого мистецтва тощо перед рідними, однолітками [4 МІО 3-3.2-1]; *пояснює* свій задум, *захищає* свою позицію [4 МІО 3-3.2-2]; *знаходить* просту мистецьку інформацію (підручники, енциклопедії; аудіо- та відеозаписи, інтернет-ресурси тощо), *ділиться* нею з іншими, *пояснює* свої вподобання [4 МІО 3-3.3-2]; *ділиться* власними враженнями від творів різних видів мистецтва [4 МІО 3-3.3-3]; *бере участь* у шкільних мистецьких заходах (концертах, конкурсах, інсценізаціях, елементах народних обрядів тощо), *виконує* різні дії/ролі у творчому процесі [4 МІО 3-3.3-4].

Описана навчальна, програма реалізується авторським колективом Г. Кізілова та О. Шулько. До кожного уроку будуть запропоновані-роздаткові матеріали у вигляді двосторонніх карток формату А4, на яких будуть подані необхідні матеріали для виконання практичного завдання, ігрові та розвиваючі завдання з теми до відповідного уроку — з одного боку з образотворчого мистецтва, з іншого — з музичного. До кожного уроку створена презентація, яка містить матеріали для закріплення теоретичного матеріалу, додаткові візуальні/відео матеріали.

Фізичне виховання школярів у 4-х класах експериментальних закладів загальної середньої освіти відбувається через окремий предмет «Фізична культура». Навчальна програма з предмету передбачає види діяльності школярів, спрямовані на досягнення ними очікуваних результатів навчання, впорядкованих у відповідному розділі типової освітньої програми за змістовими лініями.

Змістова лінія «Базова рухова активність» визначає перелік життєво необхідних видів рухової активності, які виконуються наприкінці другого етапу початкової освіти в складніших, ніж на першому етапі, умовах; окреслює координаційно складніші різновиди фізичних вправ, або поєднання вивчених раніше засобів зі швидким переключенням з однієї на іншу; передбачає використання різноманітного інвентаря. Використовуються вправи основної гімнастики (її різновиди). Застосовуються раніше вивчені фізичні вправи для розвитку основних фізичних якостей (сили, гнучкості, витривалості, пружкості), а також засоби, для розвитку координаційних здібностей (координації рухів, рівноваги, здатності регулювати основні параметри рухів). У процесі навчання варто спонукати учнів до елементарних проявів самостійності, мислення та креативності. Внаслідок оволодіння учнями змістовою лінією «Базова рухова активність» учень/учениця мають досягнути таких результатів: *вправлятися у виконанні комплексів загальнорозвивальних та спеціальних вправ за показом учителя /учительки та самостійно* [4 ФІО 1-1.1-1]; *виконувати різновиди ходьби, бігових вправ та бігу* [4 ФІО 1-1.1-2]; *виконувати стрибкові вправи* [4 ФІО 1-1.1-3]; *долати смугу природних і штучних перешкод за допомогою лазіння й: перелізання, стрибків та бігу, а також добирати найдоцільніший спосіб їх подолання* [4 ФІО 1-1.1-4]; *виконувати різні види метань (на дальність та в ціль)* [4 ФІО 1-1.1-5], *виконувати різні види гімнастичних вправ та вправи дитячого фітнесу* [4 ФІО 1-1.2-1]; *аналізувати власні помилки у виконанні фізичних вправ та вправлятися в їх усуненні* [4 ФІО 1-1.2-2]; *укладати та виконувати комплекси гімнастичних вправ, фізкультурної паузи та фізкультурної хвилинки* [4 ФІО 1.2-3]; *розрізняти різні фізичні якості людини і доводити, що рівень їх розвитку не може бути підставою для образ* [4 ФІО 1-1.2-5].

Змістова лінія «Ігрова та змагальна діяльність учнів» передбачає широке використання рухливих ігор, в тому числі — народних, а також елементів спортивних ігор. Значна увага приділяється формуванню умінь взаємодіяти з однолітками для досягнення спільних командних цілей, дотримуватись правил чесної гри, а також прагнень вигравати, не засмучуватись через поразку та гідно сприймати її. В процесі навчання учень/учениця *бере участь в естафетах та рухливих іграх* [4 ФІО 2-1.3-1]; *вигадує рухливі ігри* [4 ФІО 2-2]; *активно вболіває за результат команди, підбадьорює себе та однокласників* [4 ФІО 2-1.3-3]; *співпереживає за результат команди та максимально себе виявляє, під час гри* [4 ФІО 2-1], *розрізняє індивідуальні та командні види спорту, добирає необхідний спортивний інвентар* [4 ФІО 2-3.1-2]; *виконує ведення, передачі, кидки та удари по м'ячу, відповідно до виду спорту* [4 ФІО 2-3.1-3]; *бере участь в обговоренні та ухваленні спільних рішень на користь команди* [4 ФІО 2-3.1-4]; *бере участь у спортивних іграх за спрощеними правилами* [4 ФІО 2-3], *пояснює значення правил чесної гри для особистих та командних*

досягнень [4 ФІО 2-3.3-1]; бере відповідальність за результат команди під час естафет, ігор [4 ФІО 2-3.3-2]; дотримується правил проведення рухливих ігор та естафет на уроках [4 ФІО 2-3.]; співпереживає за досягнення команди [4 ФІО 2-3]; на прикладі життєписів відомих спортсменів пояснює, що їх веде до успіху і як долати невдачі [4 ФІО 2-3]; пояснює символи та ідеали Олімпійського руху [4 ФІО 2-3].

Змістова лінія «Піклування про стан здоров'я та безпеку» зорієнтована на формування умінь використовувати елементи самоконтролю у процесі виконання фізичних вправ, застосовувати елементарні способи регулювання фізичного навантаження, дотримуватись правил безпеки та виконувати фізичні вправи для профілактики (корекції) порушень постави, плоскостопості, захворювань органів зору, дихальної системи та вправи на релаксацію (в тому числі, дихальні. В ході її реалізації учень / учениця: розрізняє фізичні вправи для розвитку окремих фізичних якостей [4 ФІО 3-2]; застосовує елементарні, способи регулювання фізичного навантаження (швидкість, тривалість, кількість повторень фізичної вправи) [4 ФІО 3-2.3-1]; вимірює пульс собі і друзям [4 ФІО 3-2.2-1]; виконує спеціальні вправи для формування правильної постави, запобігання плоскостопості, профілактики захворювань дихальної системи, та органів зору [4 ФІО 3-2.2-2], перевіряє спеціальний інвентар та обладнання перед виконанням фізичних вправ [4 ФІО 3.2-1]; пояснює значення правил проведення гри для безпеки власної та інших [4 ФІО 3-3.2-2]; дбає про власну безпеку та безпеку однокласників під час рухової діяльності [4 ФІО 3-3.2-3]; застерігає: інших від небезпечної поведінки [4 ФІО 3-3.2-4]; дотримується санітарно-гігієнічних вимог у процесі фізкультурно- оздоровчої діяльності [4 ФІО 3-3.2-5].

Організація освітнього процесу з урахуванням результатів дослідження ефективності реформи НУШ

Рекомендуємо під час організації освітнього процесу в пілотних класах ураховувати висновки за результатами першого етапу *моніторингового дослідження* впровадження реформи «Нова українська школа» в закладах загальної середньої освіти, проведеного у 2019 році з ініціативи Міністерства освіти і науки України громадською організацією «Центр підтримки освітніх реформ» у співпраці з Командою підтримки реформ МОН за фінансової підтримки Швейцарського бюро співробітництва та Міжнародного фонду «Відродження».

Зокрема, радимо збільшити кількість завдань, які передбачають проведення спостережень та експериментів, надавати більше уваги опрацюванню інформаційних текстів, читанню карт, планів, діаграм, таблиць, дослідженню моделей геометричних об'єктів, створенню об'єктів із різних матеріалів. Для цього доцільно, за можливості, відмовитися від тексту на слайдах презентацій, які, зазвичай, готують учителі до уроків. Рекомендуємо надавати перевагу зрозумілим ілюстраціям, схемам із текстовими підписами, графікам, діаграмам, інформаційним таблицям,

інтерактивному сторінелінгу, зміст яких потрібно обговорювати з учнями. Наголошуємо на важливості перерозподілу часу, який відводиться для різних видів групової роботи, на кожному уроці, адже нехтування такими формами може негативно вплинути на формування наскрізних умінь. Водночас рекомендуємо пропонувати учням завдання, виконання яких не перешкоджає соціальному дистанціюванню.

Звертаємо увагу на важливість своєчасно надавати учням і отримувати від них зворотний зв'язок. Наголошуємо, що вносити корективи у хід уроку необхідно після отримання зворотного зв'язку, адже це саме та інформація, яка дає змогу вирішити, як діяти далі: продовжити пояснення, повернутися до попередньої теми та пояснити матеріал повторно, використовуючи інший метод навчання, запропонувати окремим учням виконати індивідуальні завдання. Необхідно звертати увагу на зусилля кожної дитини, що їх вона докладає на уроках, та її навчальний поступ. Зворотний зв'язок потрібен завжди: незалежно від правильності відповіді. Важливо коментувати усні відповіді учнів, адже у такий спосіб учителі можуть орієнтувати школярів у правильності їхніх міркувань, демонструвати схвалення. Радимо коментувати усні відповіді учнів. Пропонуємо застосовувати короткі фрази: «Правильно», «Так», «Точно» - якщо відповідь правильну, «Ти рухаєшся в правильному напрямку», «Ти на шляху до розв'язання» — якщо відповідь частково правильна, «Подумай ще» — якщо відповідь неправильна.

Рекомендуємо звертати увагу учнів на те, що саме потребує виправлення або поліпшення в роботі, висвітлюючи оптимальні шляхи, які сприятимуть досягнення успіху. Радимо надавати учням, змогу самостійно виправляти помилки. Це допомагає школярам усвідомити, що помилитися – це нормально, головне зрозуміти, чому саме ти помилився і що треба зробити, щоб наступного разу уникнути такої ситуації.

Пріоритетними завданнями навчання учнів у 4-му класі є формування у школярів почуття відповідальності й самостійності. Зазвичай учні цієї вікової групи старанно виконують доручення дорослих, адже це дає їм змогу відчувати власну значущість. Радимо давати доручення учням, які складаються з кількох послідовних операцій. Доручення мають бути посильними і зрозумілими для школярів. Важливо, щоб учитель/учителька не контролювали процес, а довіряли виконавцям. Учні докладають зусиль для якісного виконання доручень, тому велике значення для них має схвалення вчителя.

Формувальне та підсумкове оцінювання

У 4 пілотному класі запроваджуються нові підходи та орієнтовні вимоги до оцінювання результатів навчання учнів. Застосовується формувальне та підсумкове (тематичне, семестрове та річне оцінювання).

Формувальне та підсумкове оцінювання здійснюється на підставі відповідних критеріїв. У 4-му класі критерії формувального оцінювання визначаються вчителем/вчителькою спільно з учнями відповідно до кожного виду навчальної діяльності учнів, спрямованого на досягнення певних результатів навчання та компетентностей учнів початкової ніколи, визначених Державним стандартом для другого циклу початкової освіти (3-4 класи), й відповідних очікуваних результатів, зазначених в освітній програмі закладу загальної середньої освіти та розкритих у модельних навчальних програмах.

Об'єктами формувального оцінювання є як процес навчання учня, зорієнтований на досягнення визначеного очікуваного результату, так і сам результат навчальної діяльності на певному етапі навчання.

Формувальне оцінювання здійснюється шляхом:

- педагогічного спостереження вчителя за навчальною та іншими видами діяльності учнів;
- аналізу портфоліо учнівських робіт, попередніх навчальних досягнень учнів, результатів їхніх діагностичних робіт;
- самооцінювання та взаємооцінювання результатів діяльності учнів; оцінювання особистісного розвитку та соціалізації учнів їхніми батьками; застосування прийомів отримання зворотного зв'язку щодо сприйняття та розуміння учнями навчального матеріалу.

У 4-му класі рекомендуємо дотримуватись алгоритму діяльності вчителя/вчительки під час організації формувального оцінювання, запропонованого у методичних рекомендаціях щодо орієнтовних вимог до оцінювання навчальних досягнень учнів (наказ МОН від 20.08.2018 № 924), використовуючи відповідний інструментарій Орієнтовні вимоги до педагогічного спостереження, учнівського портфоліо, само-/взаємооцінювання викладено у наказі МОН від 27.08.2019 № 1154.

Результати формувального оцінювання відображаються в оцінних судженнях учителів/учнів/батьків, що характеризують процес навчання та досягнення учнів. Оцінні судження вчителя/вчительки мають бути об'єктивними, конкретними, чіткими, лаконічними, доброзичливими, слугувати зразком для формулювання оцінних суджень учнями. В оцінному судженні зазначають прогрес учнів та поради щодо подолання утруднень, за їх наявності, у досягненні очікуваних результатів навчання відповідно до програмових вимог.

Підсумкове оцінювання (тематичне, семестрове і річне) здійснюється за рівневою шкалою, а його результати позначаються словами або відповідними літерами: «початковий» (П), «середній» (С), «достатній» (Д), «високий» (В).

Підсумкове тематичне оцінювання здійснюється за результатами виконання діагностичних, робіт, розроблених на основі компетентнішого підходу, які можуть бути усними чи письмовими, у формі тестових завдань, цифровій формі (зокрема тестування в електронному форматі), комбінованої роботи, практичної роботи, усного

опитування тощо. Форми і види оцінювання, зміст завдань учитель/вчителька обирає самостійно з урахуванням особливостей учнів класу. Обсяг діагностичних робіт визначають із розрахунку прогнозованого часу на виконання окремих завдань учнями, з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей учнів, їхньої готовності до виконання того чи іншого завдання. У 4-му класі тривалість виконання діагностичної роботи не повинна перевищувати 35 хвилин (із 40 хвилин уроку 5 хвилин — інструктаж, 35 хвилин — виконання роботи).

Проведення діагностичних робіт учитель/вчителька передбачає у календарно-тематичному плані, орієнтуючись на кількість тем у межах кожного предмету та результати формувального оцінювання. Враховуючи можливість корегування термінів виконання календарно-тематичного плану і 20 % резервного часу програми, дата проведення діагностичної роботи може бути змінена на підставі аналізу результатів спостережень у процесі формувального оцінювання.

Письмові діагностичні роботи учні виконують у зошитах для діагностичних робіт або на окремих аркушах, бланках тощо.

Обов'язковим є проведення діагностичних робіт із таких навчальних предметів (інтегрованих курсів): «Українська мова», «Математика», «Я досліджую світ». Діагностичні роботи з мистецької та фізкультурної освітньої галузі, а також курсів за вибором не передбачені.

Упродовж навчального року розроблятиметься система завдань для оцінювання навчальних досягнень учнів. Наприкінці вивчення кожної теми учням пропонуватиметься кейс (ситуація), результати виконання яких оцінюватимуться за допомогою відповідного інструментарію, що дозволить вчителям та батькам відстежувати навчальний поступ учнів. Завдання в інтегрованому кейсі охоплюють очікувані результати навчання з усіх освітніх галузей, що інтегруються у курсі «Я досліджую світ», відповідно до модельної навчальної програми. Окремі тематичні/діагностичні роботи пропонуватимуться учням з української мови та читання, математики. Під час проведення підсумкового (тематичного, семестрового та річного) оцінювання визначається рівень сформованості кожного загального навчального результату, визначеного. Державним стандартом початкової освіти, у відповідності до логіки та послідовності його формування, передбачених навчальною програмою. Результати проведення діагностичних робіт у класному журналі не фіксуються.

Середня оцінка за тематичне, семестрове та річне оцінювання не виводиться. У класний журнал та свідоцтво досягнень виставляється рівень за кожен результат навчання з навчальних предметів (інтегрованих курсів) наприкінці кожного навчального семестру та навчального року.

У свідоцтві досягнень учитель/вчителька фіксує розгорнуту інформацію про сформованість наскрізних умінь учнів та рівні результатів їх навчання. Наскрізнi вміння оцінюються за чотирирівневою шкалою: «має значні успіхи», «демонструє помітний прогрес», «досягає результату з допомогою дорослого», «потребує значної

уваги і допомоги». Рівень сформованості наскрізних умінь учнів визначає вчитель/учителька на основі педагогічних спостережень та аналізу учнівського портфоліо.

Під час заповнення свідоцтва досягнень учитель/учителька може використовувати графічні позначки на власний розсуд. Документ заповнюється двічі на рік (грудень, травень). Свідоцтво досягнень підписують учитель/учителька і батьки (інші законні представники). Оригінал свідоцтва досягнень надається батькам, а його завірена копія зберігається в особовій справі учня в закладі освіти. Наголошуємо, що оцінка результатів навчання учнів є конфіденційною інформацією та може повідомлятися лише учню/учениці, його/її батькам (іншим законним представникам).

Державна підсумкова атестація

Підсумкове оцінювання результатів навчання здобувачів початкової освіти на етапі закінчення початкової школи здійснюватиметься у формі Державної підсумкової атестації, яка проводиться лише з метою моніторингу якості освітньої діяльності закладів освіти та якості освіти. Результати ДПА не можуть бути підставою для обмеження права випускників початкової школи переходити на наступний рівень — рівень базової середньої освіти, а також не можуть бути використані для їх ранжування з метою відбору в різнорівневі класи гімназій.

Задля забезпечення комфортних умов Для здобувачів початкової освіти як специфічної вікової групи: ДПА проводитиметься в ЗЗСО, де учні навчаються, вчителями, які навчали відповідних учнів. Разом із тим інструменти й процедури для ДПА будуть розроблені Централізовано.

Для подальшого навчального поступу школярів вирішальне значення має володіння державною мовою та математична, грамотність. Зважаючи на це, атестація з української мови і математики є обов'язковою для здобувачів початкової освіти.

ДПА оцінюється за рівнями, результати зазначаються у Класному журналі та свідоцтві досягнень за 4-й клас. Результати атестації у свідоцтві досягнень описуються окремо, за кожним результатом навчання.

Після завершення навчання та на підставі результатів річного оцінювання і Державної підсумкової атестації учні отримують свідоцтво про початкову освіту.

Зважаючи на зміни в підходах до оцінювання, радимо також провести батьківські збори (за можливості використовуючи засоби відеозв'язку), на яких пояснити батькам (особам, які їх замінюють) особливості різних видів оцінювання, які будуть проводитись під час навчання учнів у 4-му класі.

Заповнення класного журналу

Класний журнал може заповнюватися в електронній або паперовій формі.

Заклади освіти можуть створювати документи лише в електронній формі за умови наявності відповідного технічного забезпечення, що відповідає вимогам законодавства. Класний журнал в електронній формі є інформаційно-телекомунікаційною системою, інформація в якій має бути захищена від несанкціонованого знищення або змінення (модифікації). Обробка персональних даних при веденні Класного журналу здійснюється із забезпеченням захисту персональних даних відповідно до законодавства.

Класний журнал заповнюють класний керівник та вчителі, які викладають окремі предмети. На них покладена особиста відповідальність за своєчасність, стан та достовірність записів.

У класному журналі зазначаються теми навчальних занять з кожного предмета/інтегрованого курсу. В разі організації освітнього процесу з використання дистанційних технологій навчання у графі «Тема» можуть також зазначатися форми роботи (дистанційні онлайн-консультації, відеоуроки, відеоконференції, діагностичне тестування та ін.).

До класного журналу записуються лише результати підсумкового оцінювання: за I, II семестр та навчальний рік (здійснюється на підставі результатів оцінювання за II семестр).

Інформація щодо оцінювання у зведеному обліку результатів навчання та свідоцтві досягнень має бути тотожною. Використання та поширення у відкритому доступі зведеного обліку результатів навчання дозволяється виключно за умови їх знеособлення.

У відповідній графі класного журналу також фіксуються домашні завдання. При цьому стисло вказуються зміст, завдань та спосіб їх виконання. Рекомендуємо надавати перевагу проблемно-пошуковим, дослідницьким та творчим завданням, запобігаючи при цьому перевантаженню дітей. На вихідні, святкові та канікулярні дні домашні завдання не задаються.